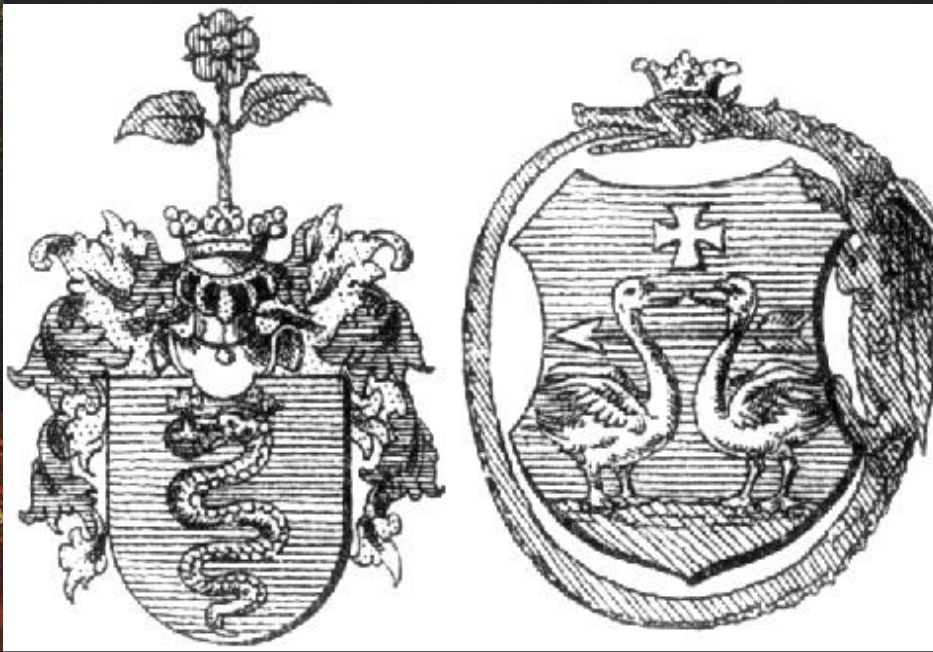


A ZSIDÓK BETELEPÍTÉSE ERDÉLYBE

BETHLEN GÁBOR KORÁBAN



I. Ki volt, Bethlen Gábor (1613–1629) ?



- ❑ Bethlen Gábor 1580-ban született Marosillyében (Erdély – Hunyad megye)
- ❑ 16 éves uralmára „Erdély aranykoraként” is hivatkoznak
- ❑ 1613-ban került az Erdélyi Fejedelemség élére
- ❑ Belpolitikailag Erdély területi és pénzügyi egységét kívánta helyreállítani
- ❑ Nemzetközi nagy hírnévre tett szert, a harmincéves háborúba való szerepvállalása miatt
- ❑ Erdély kulturális felvirágzása úgyszintén az ő- és felesége Brandenburgi Katalin nevéhez fűződik: „*Bethlennek érdeke volt, hogy vallási vagy felekezeti hovatartozástól függetlenül minden erdélyi fiatal megfelelő oktatást kapjon*” – protestantizmus és a vallásszabadság erősítése
- ❑ A zsidók korai egyenjogúsítása is az ő nevét fémjelzi

II. Bethlen Gábor viszonyulása a zsidókhoz



- ❑ A reformáció hatására előtérbe kerültek a héber nyelvű dokumentumok
- ❑ Biblia magyarázata – Hebraica veritas (eredeti szöveg igazságának a keresése)
- ❑ Héber nyelv iránti fokozott érdeklődés
- ❑ Heltai Gáspár fordításai: Mózes öt könyve, és a héber Biblia egy jelentős részét
- ❑ Heltai – kolozsvári, Bethlen – gyulafehérvári, és a nagyváradai könyvsajtó nagy szerepet játszottak ezen iratok sokszorosításában
- ❑ Péchi Simon (szombatos) birtokokat kapott Balázsfalván Bethlen Gábortól
- ❑ Később, Simont kancellárnak nevezte
- ❑ Péchi Simon tisztségéből fakadóan a fejedelem és a Porta közötti diplomáciai kapcsolatot tartotta fenn – ez idő alatt megismerte az Oszmán Birodalomban élő szefárdi zsidókat
- ❑ Péchi, hazajövelekor több héber nyelvű szöveget is magával hozott



- ❑ Az Oszmán Birodalomból, Bethlen zsidó kereskedőket hívott be Erdélybe
- ❑ Kapcsolatát az Oszmán Birodalomban élő szefárdi zsidókkal, még fejedelemmé választása előtt kialakította
- ❑ Gyulafehérvárat jelölte ki a letelepedésük helyéül
- ❑ A fejedelemség központját igyekezett kulturális és gazdasági szinten is felvirágoztatni
- ❑ A Bethlen által behívott szefárdi zsidó közösségek, megalapították saját „sido campania”-jukat – más erdélyi népekhez hasonlóan
- ❑ Erdély és az Oszmán Birodalom területén élő zsidók segítségnyújtása (1666. évi tordai eset: Nagy István és Sámuel)

III. A zsidók jogai Erdélyben

„Mi, Gábor, Isten kegyelméből stb. (a szent római birodalomnak és Erdélynek fejedelme, Magyarország Részének ura, a székelyek grófja, Oppeln s Ratibor hercege stb.), a hagyományra bízuk stb. Miután országunkban, amelybe a mindenható Isten intése és jóvoltából, valamint a három nemzetiség által lakott Erdély lakóinak egyhangú akaratából és szavazata folytán helyeztettünk, semmit sem kívánunk inkább, mint a háború zivatarjait mindenfelé elcsitítva, alattvalóinkat az áldásos béke jótéteményeiben részesíteni és — egyrészt különös gondoskodásunkból, másrészt hazánk iránt érzett szánalmunkból kifolyólag, amellyel mindenek iránt viseltetünk — ezt a mi, a különféle háborús mozgalmaktól, az idegen népek betöréseitől feldúlt, végigpusztított országunkat különböző népek beköltöztével és azoknak adandó kiváltságokkal helyreállítani, hogy napról-napra erősödve, régi erejét visszaszerezze, és a háború és béke diadaljeleivel ékeskedve, megközelítse a régi Daciát (avagy elérje a régi Dacia dicsőségét): tehát, hogy ezen óhajunk teljesüljön és Erdély a különböző népek bevándorlásával is művelődjék, hozzájárulván méltóságos Ábrahám Szasza orvos-doktor, konstantinápolyi zsidó közbenjárása: elrendeljük, hogy jelen kiváltságokat mindazon zsidó nemzetségbeliekkel szemben, akik Erdélyben kegyes engedelmmükkel le akarnak telepedni, a következő feltételek mellett szívesen fogadják, figyelembe vegyék és országunk minden lakosa megtartsa őket. E kiváltságokat a következő cikkelyben adjuk:

1.-ször. Kijelölt helyet fognak kapni lakásul és kereskedésük gyakorlására, a mi és a lakosság biztosaitól védve.

2.-ször. Megengedtetik nekik, hogy szabadon kereskedjenek és különféle árukat hozzanak be az országba Konstantinápolyból; községről községre vándoroljanak, és országunkból ki-ki alkalom szerint távozhassék.

4.-szer. Hogy gondtalanabban éljenek, annyi adót fizessenek, mint azelőtt, bármely országból jöttek legyen is, és az anabaptistákkal egyazon sérthetetlenségnek örvendjenek, de azért senkit az ország lakosai közül csalással ki ne játsszanak, és ne sértsék meg a nyilvános jogot.

5.-ször. Szabad vallásuk leend, és azt rituális szokásuk szerint, de a mások zavarása nélkül gyakorolják.

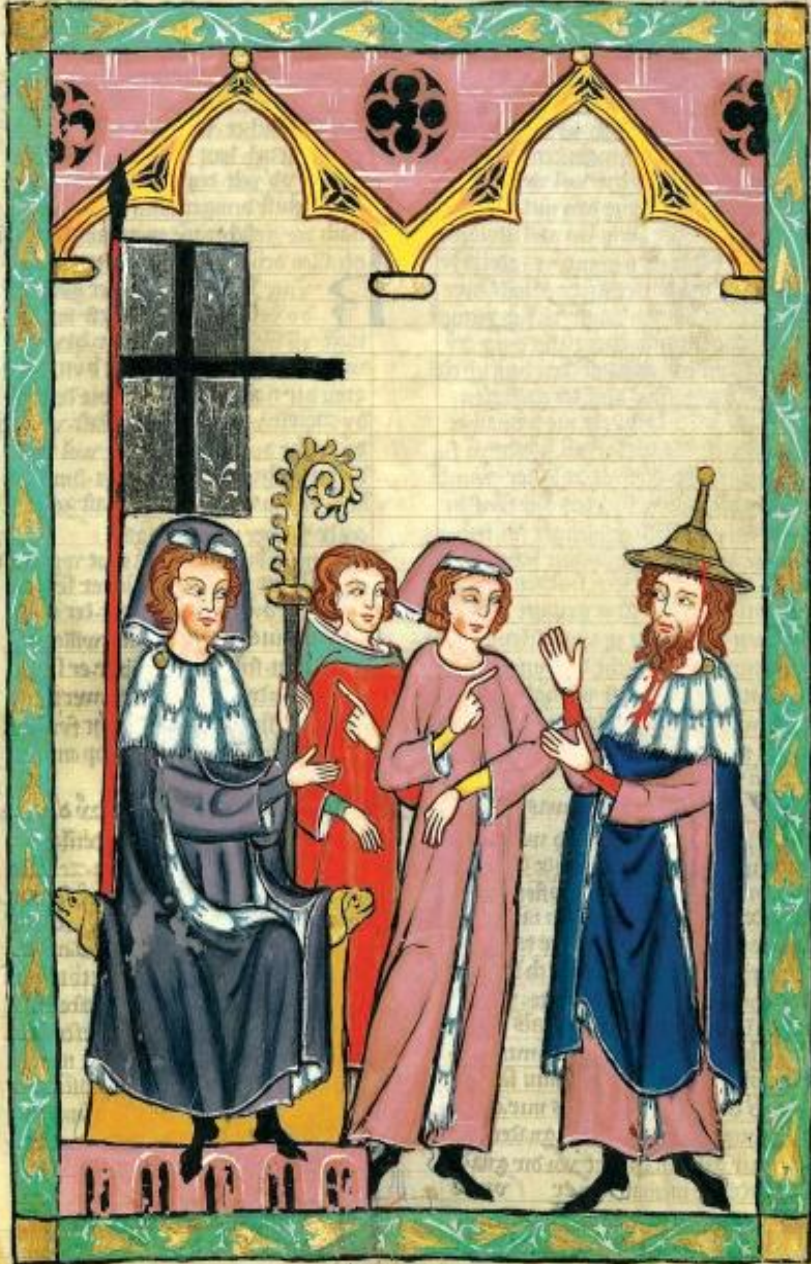
7.-szer. Hogy bántalom ne érje őket, megengedtetik nekik keresztényi ruhában járni, minden megszegényítő jelvény használata és felvétele nélkül.

10.-szer. Ha valamely esetben valaki közülük valami büntettet követ el, a bűnös ugyan üldözendő és törvényes büntetéssel sújtandó, de a többieket ne faggassák és ne zaklassák.

„Kelt Kolozsvár székvárosunkban az 1623. év június havának 18. napján.”

(A. forrás)

(Moshe Carmilly-Weinberger: A zsidóság története Erdélyben 1623–1944)



- ❑ 1623-től szabadon jöttek be Erdélybe a konstantinápolyi szefárdi zsidók
- ❑ A szefárdi zsidó közösségek a legjobb talmudi hagyományokat adták át a szombatosoknak
- ❑ Tevékenyen résztvettek a fejedelemség külkereskedelmében
- ❑ Bethlen, egy 1627. október 24-én kelt bevásárlási számkönyve:

törökös luxus- és divatcikkek valóságos árubemutatója számunkra: szkófiúm arany és ezüst [fonal hímzéshez]; selyem, karmasin, kordován, szattyán bőr, csizma, "kapcza" [saru], veres, kék, "szederjes", sárga, fekete színben; "jancsár", gyapottas, aranyas stb. patyolat; többféle vászon, gyolcs, bagazia; "arannyal, ezüsttel szőtt", vitéz-kötéses, selyemből szőtt gomb, dolmányra való gomb; "sinor" [zsinór]; "persiai skárlát szőnyeg", "csujtár" [nyeregtakaró], "török kárpit, kit kilimnak hínak" stb.; lószerszám, "szép rezes egész szerszám kantár módra török zabolával", boglárval, ónozott kengyel-vas, heveder stb.; még papiros is.¹³⁴ "Bethlen Gábor bevásárlási

(B. forrás)

(Moshe Carmilly-Weinberger: *A zsidóság története Erdélyben 1623–1944*)

- ❑ Kereskedelmi rivalizáció, a görögök, örmények és a zsidók között

IV. Zsidó orvosok a fejedelem udvarában

- ❑ Már Bocskai István udvarában is tevékenykedett zsidó orvos
- ❑ Bethlen, Borsos Tamás török erdélyi követet bízta meg, hogy kiváló orvost hozasson Erdélybe
- ❑ Bethlent, végül egy Szasza Ábrahám nevű zsidó orvos kezelte – járatos volt a Porta kül- és belpolitikai ügyeiben is



- ❑ Borsos és Péchi levele:

„*Ha ugyan doktorra vagy onagyságának kívánsága, itt vagy egy hispanus doktor, azki zsidó azért, igen-igen summus philosophus, medicus, csak az deák szavak szájából való folyásán is gyönyörködik az ember, oly igen fő deák, az medicinába fő discursusa, experienciája vagy, kívánczik Erdélybe menni.*” (C. forrás)

(Moshe Carmilly-Weinberger: *A zsidóság története Erdélyben 1623–1944*)

- ❑ Egy bizonyos David Valerius Gyulafehérváron praktizált
- ❑ I. Rákóczi György udvarában is tevékenykedett, egy bizonyos Siaa Leon konstantinápolyi zsidó orvos

V. Az erdélyi zsidók, Bethlen után

- ❑ Bethlen halála után, elég viszontagságos helyzetbe kerültek a zsidók
- ❑ 1650. évi gyulafehérvári országgyűlés
- ❑ 1653. évi „Appropatae constitutiones”
- ❑ Az elnyomás mögött kereskedelmi okok is álltak
- ❑ I. Apafi Mihály fellépése a zsidók jogai mellett



- ❑ 1673. február 20-i oltalmi levele
- ❑ 1678. július 29. gyulafehérvári zsidók jogainak megerősítése
- ❑ 17. század végén a zsidók részt vesznek az üvegipar fejlesztésében



Nem csoda tehát, hogy a zsidók a fejedelemhez, történetesen I. Apafi Mihályhoz (1661-1690) fordultak védelemért. A fejedelem 1673. február 20-án oltalomlevelet bocsátott ki, amelyben elrendelte, hogy tilos a zsidókat személyükben háborgatni, javaikban megkárosítani, szidni vagy verni őket, "s tömlöczözni (senki őket) semmiképpen ne merészelje." A megszabottnál magasabb adót ne követeljenek tőlük.



Apafi fejedelem ugyancsak felhívta a városi hatóságok figyelmét, valamint a mészáros céh elöljáróit (1661), hogy ne akadályozzák meg a zsidókat "régi szokás szerint" levágni az állatot ("apró" és "öreg" marhát, azaz aprójószágot és szarvasmarhát),¹⁵³ meg abban sem, hogy az állat (a szarvasmarha) "utolját", amelyet zsidók — vallási tilalom miatt — nem használhatnak, szabadon eladhassák. A mészárosok panasa az volt, hogy a rituális vágás által "a marha bőrében igen nagy kár esik".¹⁵⁴ A "régi" (!)

zsidók szabadon kereskedhetnek törökországi árukkal, 1675); p. 79, no. 105 (zsidók másoktól behozott árut nem vásárolhatnak meg, 1685). Stb.

(D. forrás)

(Moshe Carmilly-Weinberger: *A zsidóság története Erdélyben 1623–1944*)

ÖSSZEGZÉS



- ❑ Reformáció hatása – új felekezetek kibonatkozása: héber eredetű dokumentumok iránti nagyfokú érdeklődés
- ❑ Bethlen széleskörű politikája: erdély népeinek integrációja, jó üzleti és nagy műveltséggel rendelkező (szefárdi zsidók) betelepítése
- ❑ Ezen keresztül aktív diplomáciai és kereskedelmi kapcsolat fenntartása az Oszmán Birodalommal
- ❑ Bethlen halálával a zsidók jogai is háttérbe kerültek
- ❑ I. Apafi Mihály rendelkezései a zsidójogok védelmében

„**A zsidó kultúra teste szétszórt, más kultúrák mély vizeinek színén lebegő, soha el nem vegyülő, de mindig kiszolgáltatott megannyi olajcsepp.**” (Ferdinand Braudel)

FELADAT (I.)

1. Te, zsidóként éltél volna, Bethlen Gábor Erdélyében ?

- Szerinted, hogyan hatottak a zsidó közösségek fejlődésére Bethlen rendelkezései ?
- A feladat megoldásához, használd az **A. forrást**.
- Fejtsd ki a véleményed 5-10 mondatban.

2. Melyik országból telepített, Erdélybe zsidókat Bethlen ?

FELADAT (II.)

3. Bethlen Gábor idején, melyik zsidó közösség élt, a fejedelemségben ?

- Az internet segítségével kutasd fel, milyen más zsidó közösségek léteznek/léteztek.
- Milyen eltéréseket tapasztaltál, ezek között ? (vallási és kulturális értelemben)
- Miután a kutatásod végére értél, egy általad készített Európa térképen jelöld be ezeket a zsidó közösségeket.
- Az általad rajzolt kettős halmazba írd le a közös, és az egymástól eltérő tulajdonságaikat.

4. Ki volt Bethlen Gábor zsidó orvosa ? Kinek köszönhetően került Bethlen kapcsolatba ezzel az orvossal ?

FELADAT (III.)

5. Hogyan alakult a zsidók helyzete a 17. század második felében ?

- Pontosítsd, melyik fejedelem rendeli el az 1650. évi gyulafehérvári országgyűlést, és az 1653. évi törvénykönyv módosítását.
- A **D. forrás** alapján nevezd meg azt a fejedelmet, aki a zsidók jogainak a védelmére kelt.
- Az említett forrásból emeld ki legalább két olyan rendelkezést, amely a zsidók jogainak a védelmére utalnak.